

Bölüm 5

YOKSULLUĞUN NEDENLERİNE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLARIN GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR ANALİZ¹

Murat GÜMÜŞ²

GİRİŞ

Tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de önemli bir sosyal sorun olarak karşımızda duran yoksulluk ve nedenlerine ilişkin bugüne kadar ekonomik, politik ve sosyolojik açılardan yaklaşan ve yoksulluğu kimi makro kimi de mikro düzeyde ele alan yaklaşımların öne sürüldüğü görülmektedir. Politik açıdan yaklaşımlar incelendiğinde, yoksulluğun nedenlerini yoksul kişilerin kendilerinde aranması gerektiğini öne süren Muhafazakâr Yaklaşım; yoksulluğu serbest piyasa koşullarının doğal bir sonucu olduğunu ve bir dış müdahaleye gerek olmaksızın yine serbest piyasa koşullarının dengelenmesi sonucu bu sorunun ortadan kalkacağını öne süren Liberal Yaklaşım ile yoksulluğun adalet ve eşitlik bağlamında ele alınması gerektiğini öne süren Radikal Yaklaşım öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımların yanında yoksulluğun nedeninin, sosyal yardım uygulamalarının bir sonucu olarak kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen nüfus artışı olduğunu ileri süren Maltusçu Yaklaşımlar; yoksulluğu kişisel özelliklerin bir sonucu olarak gören, bireylerin gününbirlik yaşam ve tembellik gibi özelliklere sahip olup çalışma ve disiplin gibi bazı kültürel özelliklerden yoksun olmaları sonucu oluştuğunu savunan ve genel olarak “Yoksulluk Kültürü Tezi” olarak nitelendirilen yaklaşım ile sosyo-ekonomik eşitsizliklere yaptığı vurgu ile Marksist yaklaşımlar ile benzerlikler taşıyan ancak yoksulluğun nedeni olarak kapitalist üretim sistemini görmeyen, esas problemin toplumdaki zenginliğin topluma eşitsiz dağılımı olduğunu ileri süren ve gelir dağılımındaki eşitsizlik ve adaletsizliklerin hafifletilmesi ve kişilere fırsat eşitliği olanaklarının yaratılması ile yoksulluk sorununun çözülebileceğini ileri süren Sosyal Demokratik Yaklaşım

¹ Bu çalışma, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında tamamlanmış olan “Yoksullukla Mücadele Bağlamında Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları 2021 Yılı Şırnak-Cizre Örneği” adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr. Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü
muratgumus@sirnak.edu.tr

gibi güncel yaklaşımlar da bulunmaktadır (Çoban, 2019).

Öte yandan düşük gelirin bireysel yetersizlikten çok refah devletinin cömertliği sonucu oluşan “Bağımlılık Kültürü”nden kaynaklandığını ileri süren görüşler ile bu görüşe karşı çıkarak yoksulluğun çok fazla cömert refah sisteminden kaynaklanmadığını, tam tersi cimri bir sistemin sonucu olduğunu ileri süren yaklaşımlar bulunmaktadır. Ayrıca yoksulluğu dünya çapında analiz ederek zengin ve yoksul toplumlar arasındaki farklılıkları sanayileşme ile bağlantılı olarak açıklayan ve gelişmemiş ülkelerin, gelişmiş ülkeler için hem ucuz hammadde temin edilen hem de ürettikleri ürünler için bir pazar konumunda olduğunu ve bu ilişkinin yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasında zengin ülkeler lehine bir bağımlılık ilişkisi meydana getirdiğini savunan Bağımlılık Kuramlarının olduğu görülmektedir (Oktik, 2008). Bu başlık altında yukarıda kısaca dile getirilen yaklaşımlar ve bu yaklaşımların birbirleri ile olan etkileşimleri irdelenecektir.

MUHAFAZAKÂR YAKLAŞIM

Muhafazakâr yaklaşım, genel olarak devletin düzenleyici işlevinin olmasına yönelik taşıdığı şüphe ile Sosyalist Yaklaşım'dan ayrılan fakat Neoliberallerin savundukları piyasa kuvvetlerinin oyununa da şüphe ile yaklaşan bir konumdadır. Bu yönüyle Muhafazakâr Yaklaşım hem Sosyalist Yaklaşım'dan hem de Neoliberal Yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Muhafazakâr Yaklaşım'ın toplumsal refaha yaklaşımı da refaha ilişkin soyut ilkelerin ortaya konulması şeklinde olmayıp aile, cemaat, sınıf ve özel mülkiyet gibi yerleşik toplumsal kurumların birer gerçeklik olarak kabul edilmesi şeklindedir (Pinker, 2011).

Muhafazakâr yaklaşım, yoksulluğun nedenlerine ilişkin tartışmalarda ise yoksulluğun bireyin doğasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bireyler, kendi yetersizlikleri, tembellikleri, kötü alışkanlıkları ve rekabet kapasitelerinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı yoksullaşmaktadırlar. Bu yaklaşım, özellikle Anglosakson dünyada yaygın olarak taraftar bulmuş ve yoksulluk tartışmalarında, yoksulluğun underclass/altsınıf gibi kavramlarla dile getirilmesine neden olmuştur (Çoban, 2019). Yoksulluğun üstesinden gelinmesi için yürütülen sosyal devlet uygulamalarına Mead ve Murray gibi Yeni Muhafazakârlar da karşı çıkmaktadır. Mead ve Murray'a göre yoksulluğa karşı geliştirilen sosyal devlet uygulamaları, aileyi, geleneksel ve gönüllü kuruluşları ve bunlarla kurulan sosyal ağları zayıflatarak yoksulluğa tembelliğe itmekte, kuralsızlığı ve suç işleme oranlarını arttırmaktadır. Yeni Muhafazakâr Yaklaşım savunucularınca, Yoksulluk Kültürü olarak ifade edilen ortamın özellikleri arasında yer alan alkol ve uyuşturucu

düşkünlüğü, cinsel iradesizlik, şiddete başvurma, yardıma bağımlılık, çalışmama, eş ve çocukları terk etme gibi tutum ve davranışların oluşmasında sosyal devlet uygulamalarının payı olduğu savunulmaktadır. Yeni Muhafazakâr yaklaşımın savunucularından Murray'a göre, yoksulluğu azaltmak için geliştirilmiş olan sosyal programlar yoksulluğu bitirmek yerine tam tersi sonuçlar doğurmakta ve yoksullar çalışmak yerine bu programlardan elde ettikleri gelirler ile yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmektedirler. Bu durum ise yoksulluğu sürekli hale getirmektedir (Gül & Gül, 2008).

LİBERAL YAKLAŞIM VE NEOLİBERAL YAKLAŞIM

18. yüzyıldan itibaren yaşanan Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi gelişmeler başta Batı Avrupa olmak üzere tüm Dünyada ekonomik ve toplumsal değişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerde rol alan aktörler, kendi sınıfsal çıkarlarını koruma gibi saikler ile bazı sistematik düşünce sistemleri ortaya koymuştur. Temeli Adam Smith tarafından ve daha sonra David Ricardo ve Thomas Robert Malthus tarafından geliştirilmiş olan Liberalizm, bu yeni dönemin en güçlü düşünce akımı olmuştur. Bu düşünce sistemini savunan A. Smith ve diğer liberal düşünürlere göre ekonomik ve sosyal yaşantıyı yarattığı varsayılan doğal düzene yapılacak her türlü müdahale reddedilmelidir. Liberal Yaklaşım'da, piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi, oluşabilecek her türlü ekonomik ve toplumsal sorunu kendiliğinden çözümleyen gizli bir el işlevi görmektedir. Muhafazakâr Yaklaşımın yoksulluğu kişilerin bireysel özelliklerine bağlamasından farklı bir tutum sergileyen Liberal Yaklaşım'a göre, yoksulluk sorunu da kapitalist üretim sisteminin işleyişi sırasında ortaya çıkan bir aksaklık olarak görülen geçici bir durumdur ve uzun vadede ortadan kalkacak bir sorun niteliğindedir (Özaydın, 2016). Liberal Yaklaşım'larda yoksulluğun kapitalist üretim sisteminde görülen geçici bir sorun olarak görülmesinin yanında yoksulluğun kısmen bireylerden kaynaklandığı düşüncesi de yaygındır. Bu yaklaşıma göre bireyler kendi yetersizlikleri, tembellikleri, kötü alışkanlıkları ve rekabet kapasitelerinin düşük olması gibi nedenlerle yoksul olmaktadır (Çoban, 2019).

Liberal Yaklaşım, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ekonomik olumsuzluklar, büyüyen işçi sınıfı ve Marksist hareketlerin etkisiyle yoğun eleştiriler ile karşı karşıya kalmış ve yükselen Sosyal Refah Devleti talepleri karşısında bir gerileme yaşamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin ikinci yarısına kadar uygulanan sosyal refah devleti uygulamalarının yaşandığı ara bir dönemin ardından, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren dünya genelinde yaşanan petrol krizi ve ekonomik sıkıntıların etkisiyle bünyesinde bir restorasyon

geçiren Liberal yaklaşım, yeniden güç kazanmış ve Neo-liberal Yaklaşım olarak nitelendirilmiştir.

Neoliberal Yaklaşım savunucuları, 1945-1980 yılları arasında hükümetlerin kaynakları serbest piyasada iş gören, üretken ve girişimci şirketlerden ve bireylerden alıp dezavantajlı kesimlerin devlet tarafından korunmasına harcamasının ulus devletlerin altını boşalttığını, sadece en kötü durumdaki dezavantajlı gruplar için oluşturulacak olan bir “emniyet ağı” dışındaki sosyal koruma tedbirlerinin daha fazla vergilendirmeye yol açacağını ve girişimcilerin yatırım yapma hevesini kıracağını ileri sürmektedir (Ellison, 2011). 1980’lerden itibaren egemen ideoloji haline gelen Neoliberalizm Yaklaşımı, yoksulluğun nedenlerine getirdiği açıklamalarda yoksulluğu beslenme gibi en temel gereksinimlerin bile karşılanamadığı bir hal olarak nitelendirmekte ama bu durumu ekonomik sistemden bağımsız bir şekilde açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre büyüme, emek verimliliği ve niteliğinin sağlanması, istihdamın artırılması halinde yoksulluk azalacaktır. Toplumda refah sağlamak adına ekonomiye yapılacak müdahalelerin uzun vadede piyasaya zarar vereceği, yoksulluğu azaltmayacağını öne süren bu yaklaşımın savunucularına göre, ekonomiye yapılacak müdahaleler yerine istihdam koşullarının esnekleştirilmesi ve arz talep yasası gereğince ücretlerin düşürülmesi daha yararlı olacaktır (Koray, 2011).

RADİKAL YAKLAŞIM

Radikal Yaklaşım, yoksulluğun bir sistem sorunu olduğunu ve yoksulluğun sisteme içkin özelliklerin sonucu olarak oluştuğunu ileri sürmektedir (Çoban, 2019, s. 43). Bu yaklaşımda Marksist bir perspektif temel alınarak yoksulluğun kaynağının, kapitalist sistemin ürettiği sınıfsal sömürü olduğu savunulur. Yoksulluk ile ilgili literatürde gün geçtikçe ağırlığı hissedilen bu yaklaşıma göre, çalışanlar kaynakların adaletli bir şekilde dağıtılmaması nedeniyle yoksullaşmakta ve bu sistem sürdüğü sürece bu durumun varlığı devam edecektir. Sistem kaynaklı ortaya çıkan bu durumdan yoksulluk çekenler sorumlu tutulmamalı tam tersi yoksullar “mağdur” olarak kabul edilmelidir (Oktik, 2008).

Radikal Yaklaşımda önemli bir yere sahip olan Marksist teori, kapitalist toplumda sınıfların ve emek sömürüsünün her zaman var olacağı öngörülmekte ve yoksulluk kapitalist üretim sisteminde kaçınılmaz bir sorun olarak görülmektedir. Marksist kuramda, yoksulluk esas üretici sınıf olan proletaryanın emeğinin kapitalist sınıf tarafından sömürülmesi nedeniyle ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Kendi içerisinde çelişkili ve sürdürülemez olan kapitalist üretim

sisteminin işleyiş ilkeleri bu sömürünün gittikçe arttırılmasını gerektirdiğinden işçi sınıfı gittikçe daha da yoksullaşacaktır. Yoksulluğa radikal bir yaklaşımla açıklama getiren Marksist kuramlar, Klasik ve Eleştirel Marksizm olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Klasik Marksizm modern yoksulluğu doğrudan kapitalist ekonominin işleyişinin bir sonucu olarak değerlendirirken, Eleştirel Marksizm bu kapitalist işleyişe ilaveten yoksulluk ve kültür ilişkisini de vurgulamaktadır (Çoban, 2019).

Eleştirel Marksizm, modern yoksulluğa yukarıdan dayatılan ekonomik fazlalığın organik birliği ve aşağıdan yoksulluğu yeniden üreten bir dizi alt kültürel sözleşmelerin olduğu şeklinde yaklaşmaktadır. Yoksulluğun bu yeniden üretim paradigması hem yoksulluğun toplumsal yeniden üretim sürecini vurgulamakta hem de yoksulluğun nesnel, ekonomik kökenleri arasında ayrım yaparak yoksulluğun kültürel olarak yeniden üretiminde yoksulların oynadığı rolü de göz önünde bulundurmaktadır. Eleştirel Marksist yaklaşım bu yönüyle yoksulluğun ekonomik tabanı ile kültürel üstyapısı arasında olduğu varsayılan diyalektik etkileşimi araştırmaktadır. Eleştirel Marksizm, yoksul insanların varlığı ve yoksulluğun kültürel olarak yeniden üretilmesinin, disipline edilmiş işgücü ve fazladan işgücü ihtiyacını karşılaması nedeniyle sermaye kesimi için gerekli olduğunu ileri sürmektedir (Harvey & Reed, 1992).

Çağdaş sosyologlardan Pierre Bourdieu'nun geliştirdiği sermaye kuramı Marksist perspektif ile Weber'in tabakalanmanın oluşumunda kültürün etkisini göz ardı etmeyen yaklaşımının bir sentezi olarak değerlendirilebilir. Bourdieu'nun tabakalaşma anlayışı, yoksulluğun sadece ekonomik saikler ile değil aynı zamanda kültürel, sosyal ve simgesel boyutlarıyla da ele almaktadır. Bu anlayışta, toplumsal tabakalar arasındaki ayrımları belirleyen ve farklı tabakalardan olan bireylerin birbirine benzer yaşamlar sürmesini engelleyen etkenler olarak ekonomik etkenlerin yanında kültürel, sosyal ve simgesel etkenlerin varlığı kabul edilmektedir (Çoban, 2019).

YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMI

Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı, 1950'li yıllardan itibaren Kültürel Antropoloji alanında yaptığı çalışmalarla ünlenen Oscar Lewis tarafından ileri sürülmüştür. Lewis, Yoksulluk Kültürü Tezi'ni "The Children of Sanchez" ve "İşte Hayat; Yokluk Kültürü İçindeki Bir Porto Rico'lu Aile Üzerine İnceleme" adlı çalışmalarının verilerinden yola çıkarak şekillendirmiştir. Lewis, Yoksulluk Kültürü Tezi'ni her ne kadar Meksika ve Porto Rico'daki aileler üzerinde yaptığı çalışmalardan yola

çıkarak ortaya koymuş olsa da Londra, Paris, Glaskow ve dünyanın başka yerleşim yerlerinde de benzer bir değer sisteminin, topluluk bilincinin ve aile yapısının olabileceğinin ileri sürerek “Yoksulluk Kültürü”nün evrensel bazı niteliklerinin olabileceğini savunmuştur. Lewis, “The Children of Sanchez” in giriş bölümünde yoksulluk kültürüne ait elliye yakın eğilimi sıralamıştır. Bu eğilimlerden birkaçı düşük hayat beklentisi, eğitimsizlik, işsizlik, suç işleme eğilimi, evlilik dışı doğumlar ve herhangi bir sendika veya siyasi parti üyesi olmama gibi eğilimlerdir. Bu eğilimler yoksul bireylerin hem sosyal hayata katılım düşüklüğü hem de kötü yaşam kalitesinin işaretleri olarak da okunabilir (Bıçkı, 2015). Lewis, yaptığı bu çalışmalarda amacının yoksulluk sorununun ihmal edilen kültürel boyutlarına dikkat çekmek ve yoksulların sorunlarını, değişen gerçekleriyle beraber ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir (Gül & Gül, 2008).

Lewis, bir Antropolog olarak yoksulluğu ve bir aşağı kültür olarak nitelendirdiği yoksulluk kültürünün özelliklerini anlamaya çalıştığını belirtmektedir. Bu kapsamda yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam şekli olduğunu ve yaptığı çalışmalardan yola çıkarak yoksulluk kültürünün, köylülük, şehirlilik ve ulusal farklılaşmayı ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Lewis’e göre, bir toplumda yoksulluk kültürünün oluşabilmesi için o toplumun toplumsal yapısında bazı uygun koşulların var olması gerekmektedir. Bunlar;

- Para ekonomisi
- Ücretli emek ve kâr amaçlı üretim
- Yaygın ve büyük ölçüde görülen işsizlik
- Düşük ücretler
- İster hükümet baskısı ile olsun ister gönüllü olsun dar gelirlilerin sosyal, ekonomik ve siyasi örgütlenmelere katılım düzeyinin düşüklüğü
- Çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı
- Egemen sınıfta sermaye birikimine yönelik ve alt sınıflara mensup olmanın bireysel yeteneksizlikten kaynaklandığını savunan bir değer yargısı (Lewis, 1965).

Lewis, yukarıda sayılan koşullarda ortaya çıkabilen yoksulluk kültürünün, köy ve şehirlerdeki gecekondu mahalleri incelendiğinde toplumdan topluma, aileden aileye değişmekle beraber yetmiş yakın özellikle kendini gösterebileceğini ileri sürerek bu kültürün, birbirinden kesin sınırlar ile ayrılmış tabakalanmanın bulunduğu kapitalist üretim sisteminin işlediği ortamlarda alt sınıfın mevcut ortama gösterdiği bir tepki ve uyum çabası olarak nitelendirmiştir. Lewis, yoksulluk kültürünü yüksek tabakadakilerin ortaya koyduğu değer yargıları çerçevesinde

kendisinin başarıya ulaşmasının imkansızlığını gören alt tabakadakilerin yaşadıkları hayal kırıklığı ve çaresizliğin üstesinden gelme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Lewis, 1965).

Yoksulluk kültürü yaklaşımının, Yeni Muhafazakâr ve Liberal yaklaşımın savunucuları tarafından yoksulluk ile mücadelede kullanılan sosyal programlara eleştiri çabalarında referans olarak kullanıldığı görülmektedir. Yoksulların yardımlara bağımlı hale gelmesi, çalışmaması, eş ve çocuklarını terk etmeleri, tembel oldukları biçimindeki yoksulluk kültürü tezinin argümanları sosyal devlet uygulamalarına yönelik eleştirilerde kullanılmaktadır. Yeni Muhafazakâr yaklaşım savunucularına göre yoksulluk kültürünü yok etmenin yolu sosyal yardım programlarına son vermektir. Yoksullara yönelik refah yardımları kısa süreli ve sadece acil yaşamsal desteğe ihtiyaç duyanlara verilmelidir. Yoksulluk kültürü tezleri, benzer bir şekilde Neoliberal Yaklaşım taraftarları tarafından da sosyal yardım programlarına yönelik eleştirilerde birer dayanak olarak değerlendirilmektedir. Neoliberallere göre, İnsanlar rasyonel yaratıklar olarak kendi yoksulluklarından kendileri sorumludur. Yoksulluk ile baş edebilmenin en iyi yöntemi, yoksul insanların yaşadığı mahallelerin kapitalist üretim sistemi ile bütünleştirilmesi ve piyasa değerlerinin yoksul mahallelerine ulaşmasını sağlamaktır. Yoksulların sahip olduğu değerler ve davranışlar onların sosyal yardımlara bağımlı hale gelmesine neden olur. Yoksulların yardım bağımlılıklarının artması, devlet harcamalarının arttırarak devletin kapitalist sınıflar üzerindeki vergi yükünün artmasına yol açmaktadır (Gül & Gül, 2008).

MALTHUSÇU YAKLAŞIMLAR

1798 yılında genel olarak toplumun gelecekteki gelişimini etkilediği için nüfus ilkesi üzerine bir makale yayınlayan Thomas Robert Malthus, makalesinde nüfus artış hızı ile gıda arzındaki yavaş artış arasındaki eşitsizliğe dikkat çekmiştir. Bu makalesinde savaş, kıtlık ve hastalık durumlarında, aile büyüklüğünün sınırlandırılmasına ilişkin seçenekler olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Malthus, 1803'te yayınladığı ikinci kitabında, siyaset felsefesinin politik ekonomiye ve ahlaki kısıtlama kavramına yol açtığı bir veri kitlesini dağıtan çok daha büyük bir sosyolojik tezi savunarak bu alandaki tartışmaların sürmesine neden olmuştur (Dunn, 1998).

Malthus, maddi ilerlemenin ve mutluluğun gelecek nesiller için güvence altına alındığını ileri süren Adam Smith'in aksine ilerlemenin ve refahın doğal ve otomatik bir şekilde gelişen bir süreç olduğunu düşünmüyordu. O, yoksulluğun

ya cehaletin ya da ahlaki sapkınlığın bir işlevi olduğuna inanıyordu. Malthus'a göre, yoksulluk erkek ve kadınların, destekleyebileceğinden daha büyük ailelere sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Harvey & Reed, 1992). Çünkü Malthus'a göre, yiyecek maddeleri aritmetik bir şekilde artarken nüfus geometrik bir şekilde artmaktadır. Nüfusun kontrolsüz bir şekilde çoğalması insanlığın geleceği açısından tehlikeli bir durum arz etmektedir. Yoksulluğun önlenmesi için yürütülen sosyal programların işlevsel olmadığını savunan Malthus'un, bireylerin geç evlenmesi, az çocuk sahibi olması gibi nüfusu kısıtlayıcı tedbirler önerdiği görülmektedir (Koray, 2018). Bu tedbirlerin alınabilmesi için de cahil yoksullara ve çocuklarına, onlara ihtiyatlılık ve öngörü erdemlerini öğretici ahlaki bir eğitim sağlanması gerekmektedir. Ancak böyle bir eğitim verilebilirse zamanla nüfusun kaynaklar üzerindeki baskısı ortadan kaldırılarak yoksulluğa çare bulunabilecektir (Harvey & Reed, 1992).

SOSYAL DEMOKRATİK YAKLAŞIM

Tarihsel olarak Marksist çizgideki temel ekonomik ve toplumsal değişimi savunan siyasi hareketler ile ilişkilendirilen Sosyal Demokratik Yaklaşım, aslında kapitalist üretim sistemini ortadan kaldırmaktan çok kapitalizmi insanileştirmeyi hedefleyen reform programlarının yapılmasını savunmaktadır. Sosyal Demokratik Yaklaşım savunduğu değişiklikleri, şiddet içermeyen yöntemlerle gerçekleştirmekten yana olması ve idealist siyasa hedeflerden kaçınarak pragmatist bir tutum içerisinde olma gibi özellikler ile anılmaktadır (Page, 2008).

Sosyal Demokratik Yaklaşım, toplumda var olan yoksulluğun kaynağının kapitalist üretim sisteminin varlığı olmadığını; yoksulluğun esas kaynağının toplumda ortaya çıkan zenginliğin eşitsiz bir şekilde dağıtılması olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle Sosyal Demokratik Yaklaşım, Marksist yaklaşımın açıklamalarıyla benzeşen yönlerine rağmen yoksulluk sorunun kaynağı olarak sınıf çatışmasını görmemekte, sorunun esas kaynağı olarak gelir adaletsizliği ve fırsat eşitsizliğini görmektedir. (Çoban, 2019). Bu yaklaşıma uygun çalışmalar yapan sosyal bilimcilerden biri olan Amartya Sen, refah ekonomileri hakkında çalışmalar yaptıktan sonra açlık ve yoksulluk konularında da kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Sen, yoksulluğu mutlak ve göreceli yoksulluk şeklinde tanımlamak yerine "hak" temelli bir yaklaşım geliştirir. Mevcut nüfusun, mevcut kaynaklar üzerinde yasal taleplerde bulunabilme yeteneğine yoğunlaşır. Örneğin tarihsel çalışmalar göstermiştir ki açlık gıdanın bulunabilirliğinin değil yetkinin bir işlevidir. Yine çalışmalar göstermiş ki kötü kıtlıkların bir kısmı kişi başına gıda

bulunabilirliğinde ciddi bir düşüş olmadığı halde gerçekleşmiştir. Sen'e göre yoksulluk tartışmalarında, sınıfı tartışmak yerine devleti tartışmaya gereksinim duyulmaktadır. O, son yıllarda kıtlıkların nispeten azalmasını güçsüz durumda olanların devlet üzerinde baskı kurabilmeleri ile açıklamaktadır. Sen'e göre, modern toplumun açıklığı, mevcut nüfus için daha fazla hak yaratarak felaketlerin azalmasına yol açmıştır (Harvey & Reed, 1992).

BAĞIMLILIK KURAMLARI

Gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkeler üzerinden zenginleşmesine odaklanan Bağımlılık kuramları, toplumlarda yaşanan yoksulluğu da bu perspektifle açıklamaktadırlar. Bağımlılık Kuramını ileri süren Paul Baran, Andre Gunder Frank ve Samir Amin gibi sosyal bilimcilere göre az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin yoksul kalması ve gelişmemesi kapitalist üretim sisteminden kaynaklanmakta ve ancak kapitalist sistemin ortadan kaldırılması ile gelişememe durumu dolayısıyla yoksulluk sona erecektir (Oktik, 2008). Bu kuramcılar, merkezi kapitalist ülkeler arasındaki çatışmalardan çok merkez ile çevre arasındaki bağımlılık ve sömürü ilişkisine odaklanmaktadır. Klasik emperyalizm kuramlarında çevre ülkeler, Emperyalist ülkeler arasındaki mücadelede birer nesne konumunda irdelenirken Bağımlılık Kuramlarında bu ülkeler birer özne olarak ele alınmaktadır (Uzgel & Bedirhanoglu, 2015).

Fernand Braudel ve Immanuel Wallerstein'in kapitalizmin işleyişi ve küresel ekonomik sisteme dair yaptıkları analiz bağımlılık kuramlarına yeni bir boyut kazandırmıştır (Oktik, 2008). Bağımlılık kuramını Baran, Amin ve Frank ile beraber geliştiren Wallerstein'in kapitalist üretim sistemine eleştirel bir tavır içerisinde olmakla beraber ana akım bir Marksist olmadığı, Sovyetler Birliği'ne koşulsuz bir destek sunmadığı, Sovyet Rusya ve Çin'in devletçi, totaliter Marksist, Leninist paradigmasını benimsemediği; bu paradigma yerine daha özgürlükçü ve ılımlı bir anti kapitalist olan Neo-Marksizm'e yakın olduğu ifade edilmektedir (Göksel, 2021).

Amerikan Sosyolojisinin önemli çağdaş temsilcilerinden olan Wallerstein, ülkeler arası bağımlılık ilişkisini "Yeni Dünya Sistemi" şeklinde formüle ederek analiz etmektedir. Wallerstein, "Dünya Sistemi'ni sınırları ve yapıları olan, üye gruplardan oluşmuş, yasal kurallara sahip, tutarlı bir sosyal sistem" olarak açıklamaktadır. Wallerstein, "Dünya Sistemi" ne ilişki analizinde politik sistemi temsil eden dünya imparatorluğu ile dünya ekonomisi olmak üzere iki alt sosyal sistemden söz etmektedir. O, bu alt sosyal sistemlerden olan Dünya

İmparatorluğunu, dünyanın birçok ülkesinde tek bir sistem olarak görünen ve güçlü devletlerin birbirleriyle bağlanmasından oluşmuş; ayrıca diğer ülke ekonomilerinin de bu ülkelere eklenmiş olduğu bir politik sistem olarak tanımlamaktadır (Oktik & Kökalan, 2002). Wallerstein'in kuramında, ülkelerin birbirlerine yönelik konumlanışına getirdiği açıklamalarla hem Avrupa Merkezci Liberal Modernleşme teorisinden hem de daha önce mensubu olduğu Bağımlılık kuramlarından ayrıştığı söylenebilir (Göksel, 2021).

Wallerstein'in Dünya Sistemi olarak ifade ettiği küresel sistem esas olarak merkez ülkeler olarak adlandırdığı sermaye ve teknoloji bakımından güçlü bir konumda olan Britanya ve Fransa gibi eski sömürgeci ülkelerin kontrolündedir. Bu "merkez ülkeler" tarafından hammadde ve ucuz işgücü kaynağı olarak görülen Sahra Altı Afrika'sı, Güney Asya ve Güney Amerika ülkelerinin çoğunluğundan "çevre ülkeler" bulunmaktadır. Ayrıca hem coğrafi hem de teknolojik kalkınma açısından bu iki grup ülke arasında lojistik bağlantıyı sağlayan ve Wallerstein'in "yarı çevre ülkeler" diye nitelendirdiği Brezilya, Güney Afrika, Türkiye gibi ülkeler bulunmaktadır (Göksel, 2021). Klasik Bağımlılık teorisyenlerin iddialarının aksine Wallerstein'in Dünya Sistemi kuramında, sistem içerisinde yarı çevreden merkeze geçme imkânı olduğu şeklindeki iddiasını eleştirenler bugüne kadar yarı çevre ülkelerden merkez ülkelere geçiş olmadığını savunmaktadırlar (Oktik, 2008). Wallerstein bu eleştirilere karşılık olarak eğer bir kez geri kalan veya çevre konumuna düşen bir halk, bölge veya ülke hep aynı statüde kalacaksa bir zamanlar geri kalmış olan Japonya, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore gibi ülkelerin řu anda en kalkınmış teknolojiye ve ortalama hayat standartları açısından çok yüksek merkez toplum olmalarını nasıl açıklayabileceğimizi sorarak kendi kuramının geçerliliğini savunmaktadır (Göksel, 2021).

SONUÇ

Sonuç olarak tarihin her döneminde var olan yoksulluk ancak Sanayi İnkılabı'ndan sonra yönetenlerin veya politika geliştirenlerin nezdinde bir sorun olarak görülmüştür. Yoksulluğun nedenlerine ilişkin tartışmalar ise günümüze kadar sürmüştür. Yoksulluğun nedenlerine ilişkin yaklaşımların ortaya konulmasında, yaklaşım sahiplerinin bireye, topluma ve devlete yükledikleri anlam ve işlevler belirleyici olmaktadır. Muhafazakâr yaklaşım, liberal yaklaşımlar ve yoksulluk kültürü yaklaşımı yoksulluğu, bireyin kendi yetersizlikleri, tembellikleri, kötü alışkanlıkları ve rekabet kapasitelerinin düşük olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Marksist yaklaşımlar, yoksulluk sorununa toplumcu açıdan yaklaşmakta ve sorunun nedeni olarak bireylerin değil, o toplumda yürütölmekte

olan ekonomi politikalarının görülmesi gerektiğini ileri sürerek, yoksulluk sorununun bir sistem sorunu olduğunu belirtmektedirler. Paul Baran, Andre Gunder Frank ve Samir Amin gibi Bağımlılık Kuramı temsilcileri ise yoksulluk sorununa küresel bir yaklaşım getirerek az gelişmiş ülkelerin yoksulluk sorunu yaşamalarının nedeninin bu ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından sömürülmesi olduğunu ve kapitalist sistem ortadan kaldırılmadığı müddetçe bu durumun süreceğini ileri sürmektedir.

Demokratik yaklaşımların toplumlarda güç kazanması, genel oy ilkesinin toplumlarda yaygınlık kazanarak her bireyin politika yapıcıların yanında dikkate alınmasını sağlaması ve sendikal hareketlerin gelir eşitsizliklerini azaltmaya dönük, oluşturduğu farkındalıkların etkisiyle geniş halk kitlelerinde ve yoksulluk ile ilgili literatürde yoksulluğun nedenlerine ve çözüm yollarına ilişkin gün geçtikçe evrensel ve hak temelli yaklaşımların etkinliğinin arttığı görülmektedir. Öte yandan küresel veya ulusal çaptaki politika yapıcılarının, küresel veya bölgesel düzeydeki enerji krizlerini ve ekonomik krizleri öne sürerek yoksulluğun nedenlerini bireysel özelliklere indirgeyen liberal politikaları güçlendirme eğiliminde oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Çoban, S. (2019). Yoksulluğa teorik yaklaşım. F. Yıldırım içinde, *Yoksulluk ve sosyal hizmet* (s. 41-60). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Dunn, P. M. (1998). Thomas Malthus (1766–1834): Population growth and birth control. *Arch Dis Child Fetal Neonatal*, 76–77.
- Ellison, N. (2011). Neo-Liberalizm. P. Alcock, M. May, ve K. Rowlingson içinde, *Sosyal politika* (s. 87-97). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göksel, O. (2021, Kasım 12). *Immanuel Wallerstein'in entellektüel mirası: 21. Yüzyılda dünya sistemi teorisi ve Batı-dışı toplumlarda kalkınma meselesini yeniden düşünmek*. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2022. politikaakademisi.org Web Sitesi: <http://politikaakademisi.org/> adresinden alındı
- Gül, H., ve Gül, S. S. (2008). Yoksulluk ve yoksulluk kültürü tartışmaları. N. Oktik içinde, *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları* (s. 57-96). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Harvey, D. L., ve Reed, M. (1992). Paradigms of Poverty: A Critical Assessment of Contemporary Perspectives. *International Journal of Politics, Culture and Society*, , 269-297.
- Koray, M. (2011). *Kapitalizm küreselleşirken dünya ahvali*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koray, M. (2018). *Sosyal politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lewis, O. (1965). *İşte hayat; Yokluk kültürü içindeki bir Porto Rico'lu aile üzerine inceleme*. İstanbul: e Yayınları.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar. N. Oktik içinde, *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- Oktik, N., ve Kökalan. (2002). Immanuel Wallerstein; Tarihsel kapitalizmin analizi ve dünya sistemi . *Doğu Batı Dergisi*, 127-139.
- Özaydın, M. M. (2016). Sosyal politikanın tarihsel gelişimi. A. İ. Oral, ve Y. Şişman içinde, *Sosyal Politika* (s. 28-62). Eskişehir: Anadolu üniversitesi Yayınları.

Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Araştırmaları III

- Page, R. M. (2008). Sosyal Demokrasi. P. Alcock, M. May, ve K. Rowlingson içinde, *Sosyal Politika; kuramlar ve uygulamalar* (s. 108-117). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Pinker, R. (2011). Muhafazakar Gelenek. P. Alcock, M. May, ve K. Rowlingson içinde, *Sosyal politika; kuramlar ve uygulamalar* (s. 98-107). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Uzgel, İ. ve Bedirhanoglu, N. (2015). Eleştirel bir literatür değerlendirmesi: dışlamadan sınırlı tanımayaya, uluslararası ilişkiler kuramları ve Marksizm. *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 105-130.